

Zarządzanie

Mechanizmy ładu korporacyjnego a system kontroli nad sprawozdawczością finansową

Perspektywa raportów zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych

Jacek Gad

**Mechanizmy ładu
korporacyjnego a system
kontroli nad sprawozdawczością
finansową**

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Zarządzanie

Mechanizmy ładu korporacyjnego a system kontroli nad sprawozdawczością finansową

Perspektywa raportów zarządu
polskich i niemieckich spółek publicznych

Jacek Gad

Jacek Gad, Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENT
Izabela Koładkiewicz

REDAKTOR INICJUJĄCY
Monika Borowczyk

REDAKCJA
Monika Poradecka

SKŁAD I ŁAMANIE
Mateusz Poradecki

KOREKTA TECHNICZNA
Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI
Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: Fotolia/Julien Eichinger

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Jacek Gad, Łódź 2019
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08995.18.0.M

Ark. druk. 17,125

ISBN 978-83-8142-268-0
e-ISBN 978-83-8142-524-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Żonie i Synowi

Spis treści

Wstęp	11
1. Globalna konwergencja rozwiązań w obszarze ładu korporacyjnego	21
1.1. Definicje, modele i mechanizmy ładu korporacyjnego	21
1.1.1. Wybrane definicje ładu korporacyjnego	21
1.1.2. Typologia modeli ładu korporacyjnego	24
1.1.3. Mechanizmy ładu korporacyjnego	29
1.2. Skandale finansowe z początku XXI wieku jako determinanty globalnych zmian standardów ładu korporacyjnego	31
1.2.1. Ustawa Sarbanesa-Oxleya jako impuls globalnych zmian standardów ładu korporacyjnego	31
1.2.2. Kluczowe europejskie inicjatywy legislacyjne na rzecz doskonalenia standardów ładu korporacyjnego	36
1.2.3. Implementacja nowych standardów ładu korporacyjnego w krajach Unii Europejskiej na przykładzie Polski	39
1.3. Zakres informacji ujawnianych przez spółki w otwartym i zamkniętym modelu ładu korporacyjnego	48
1.4. Główne przesłanki konwergencji standardów ładu korporacyjnego	52
1.5. Podsumowanie	56
2. System kontroli nad sprawozdawczością finansową – rola i znaczenie mechanizmów ładu korporacyjnego	59
2.1. Istota oraz elementy systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	59
2.1.1. Elementy systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w świetle wyników dotychczasowych badań	59
2.1.2. Wykorzystanie elementów systemu zarządzania oraz mechanizmów ładu korporacyjnego w ramach systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	62
2.2. Wytyczne o charakterze legislacyjnym oraz środowiskowym dotyczące systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	71
2.2.1. Zintegrowana struktura ramowa kontroli wewnętrznej (COSO)	72
2.2.2. Wymagania wynikające z ustawy Sarbanesa-Oxleya dotyczące systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	75
2.2.3. Brytyjskie wytyczne dotyczące systemu kontroli wewnętrznej i zarządzania ryzykiem, w tym systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	77
2.2.4. Wytyczne Unii Europejskiej dotyczące systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową na przykładzie Polski i Niemiec	81
2.3. Kluczowe mechanizmy wewnętrzne i zewnętrzne ładu korporacyjnego jako elementy systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	83
2.3.1. Integracja mechanizmów ładu korporacyjnego w ramach systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową	83

8 Spis treści

2.3.2.	Nadzór nad systemem rachunkowości realizowany przez rady nadzorcze	87
2.3.3.	Monitorowanie procesu sprawozdawczości finansowej przez komitety audytu	92
2.3.4.	Audyt wewnętrzny i finansowy systemu rachunkowości	100
2.4.	Podsumowanie	109
3.	System kontroli nad sprawozdawczością finansową jako szczególny obszar ujawnień w raporcie zarządu	113
3.1.	Ujawnianie informacji w raporcie zarządu w świetle wybranych teorii	113
3.1.1.	Teoria agencji oraz teoria służebności	113
3.1.2.	Teoria interesariuszy	118
3.1.3.	Teoria sygnalizacji	120
3.2.	Kluczowe międzynarodowe inicjatywy legislacyjne i środowiskowe dotyczące prezentacji informacji w raporcie zarządu a praktyka sprawozdawcza w tym obszarze	123
3.2.1.	Międzynarodowe dobre praktyki dotyczące sporządzania raportu zarządu	123
3.2.2.	Ramy regulacyjne sporządzania raportu zarządu oraz wytyczne dotyczące oświadczenia na temat ładu korporacyjnego	128
3.2.3.	Praktyka ujawniania informacji w raportach zarządu w świetle wyników wybranych badań empirycznych prowadzonych w Polsce	131
3.3.	Ujawnienia na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowane w raportach zarządu jako przedmiot badań empirycznych prowadzonych za granicą	136
3.4.	Zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu spółek publicznych w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego – wyniki dotychczasowych badań własnych	151
3.5.	Podsumowanie	156
4.	Zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w raportach zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych – wyniki badania empirycznego	159
4.1.	Cel badania, pytania badawcze, grupa i metoda badawcza	159
4.2.	Cele systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w praktyce polskich i niemieckich spółek publicznych – wyniki badania	162
4.3.	System kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowany w raportach zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych – wyniki badania	170
4.4.	Dyskusja na temat wyników oraz ograniczenia badania	190
5.	Mechanizmy ładu korporacyjnego jako determinanty zakresu ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu spółek polskich i niemieckich – wyniki badania empirycznego	195
5.1.	Cel badania oraz hipotezy badawcze	195
5.2.	Organizacja badania	208
5.3.	Zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych a mechanizmy ładu korporacyjnego – wyniki badań	212
5.3.1.	Statystyki opisowe	212
5.3.2.	Wyniki analizy regresji	217
5.4.	Dyskusja na temat wyników oraz ograniczenia badania	226

	Spis treści	9
Zakończenie		231
Bibliografia		239
Załączniki		259
Abstract		265
Spis rysunków		269
Spis tabel		271
Od Redakcji		273

Wstęp

Ład korporacyjny¹ stanowi obszar badań naukowych prowadzonych przez przedstawicieli ekonomii i finansów, nauk o zarządzaniu i jakości oraz nauk prawnych. Bezpośrednią przyczynę ich intensyfikacji w ostatnich latach stanowiły skandale

1 Ład korporacyjny jest polskim odpowiednikiem terminu *corporate governance*. Termin ten tłumaczony jest również jako: *nadzór korporacyjny, władztwo korporacyjne, ład korporacyjny, kontrola w korporacji czy nadzór właścicielski*. Zob. A. Adamska, T.J. Dąbrowski, *Znaczenie reputacji spółek w różnych systemach ładu korporacyjnego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCVII, s. 181–197; A. Adamska, P. Urbanek, *Fundusze inwestycyjne w nadzorze korporacyjnym w polskich spółkach publicznych*, „Gospodarka Narodowa” 2014, nr 2, s. 81–102; D. Dobija, *Audytting jako element ładu korporacyjnego*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, nr 64(120), s. 25–37; M. Jerzemowska, *Istota i uwarunkowania rozwoju nadzoru korporacyjnego*, [w:] S. Rudolf (red.), *Strategiczne obszary nadzoru korporacyjnego zewnętrznego i wewnętrznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, s. 13–25; J. Jeżak, *Ład korporacyjny. Doświadczenia światowe oraz kierunki rozwoju*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010; K.A. Lis, H. Sterniczuk, *Nadzór korporacyjny*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005; M. Marcinkowska, *Corporate governance w bankach. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014; C. Mesjasz, *Nadzór, władanie, czy ład korporacyjny: problem nie tylko semantyczny*, [w:] S. Rudolf (red.), *Tendencje zmian w nadzorze korporacyjnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 29–40; A. Peszko, *Nadzór korporacyjny w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*, [w:] S. Rudolf (red.), *Ekonomiczne i społeczne problemy nadzoru korporacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 241–256; J. Pioch, *Władztwo korporacyjne – rozwój, modele, znaczenie*, [w:] A. Herman, J. Bieliński (red.), *Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa a struktura akcjonariatu*, CeDeWu, Warszawa 2001, s. 101–108; A. Słomka-Gotębiowska, P. Urbanek, *Wpływ nadzoru korporacyjnego na transparentność polityki wynagradzania kadry kierowniczej w bankach w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” 2015, nr 4(278), s. 137–157; P. Urbanek, *Nadzór korporacyjny a wynagrodzenia menedżerów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005. W ostatnich latach polscy badacze coraz częściej posługują się określeniem *ład korporacyjny*. Dodatkowo jest ono wykorzystywane w regulacjach prawnych. Zob. D. Dobija, I. Koładkiewicz (red.), *Ład korporacyjny*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010; J. Jeżak, *Ład korporacyjny...; I. Koładkiewicz, Rady nadzorcze. Dobre praktyki ładu korporacyjnego. Doświadczenie polskie i zagraniczne*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2013; *Raport „Współczesna rada nadzorcza 2012”. Praktyka ładu korporacyjnego w Polsce*, Deloitte, Komisja Nadzoru Finansowego, Polski Instytut Dyrektorów, 2012, https://www.gpw.pl/biblioteka-gpw-pobierz?gpwl_id=84&gpwlf_id=93 (dostęp: 15.02.2015); Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1089); Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. z 2019 r., poz. 55); Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 marca 2018 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim (Dz.U. z 2018 r., poz. 757).

korporacyjne z początku XXI wieku. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że częściowo były one spowodowane dysfunkcyjnym systemem kontroli wewnętrznej w spółkach². Skandale korporacyjne oraz kryzys finansowy zwiększyły oczekiwania dotyczące jakości kontroli wewnętrznej nad sprawozdawczością finansową, jak również udoskonalenia raportowania informacji na jej temat. Wskazuje się także, że zwiększenie zakresu i jakości raportowania w tym obszarze jest właściwym krokiem w kierunku rozwoju kontroli wewnętrznej nad systemem rachunkowości³.

Na mocy przyjętej w 2002 roku ustawy Sarbanesa-Oxleya⁴, będącej bezpośrednią reakcją na skandale korporacyjne, spółki publiczne w Stanach Zjednoczonych zostały zobowiązane do sporządzenia raportu na temat kontroli wewnętrznej nad sprawozdawczością finansową. Rozwiązania przyjęte w Stanach Zjednoczonych okazały się być impulsem do udoskonalenia standardów ładu korporacyjnego także w Unii Europejskiej. Od 2009 roku spółki publiczne notowane na rynkach kapitałowych w krajach Unii Europejskiej zostały zobowiązane do przedstawiania w raportach zarządu⁵ **opisu głównych cech wszelkich istniejących systemów zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej w odniesieniu do procesu sprawozdawczości finansowej**. Dla zachowania przejrzystości rozważań przyjęto w pracy, iż zakres przedmiotowy tych ujawnień określany będzie jako **ujawnienia na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową**. Analogiczne uproszczenie stosowane jest w literaturze przedmiotu⁶ oraz w praktyce sprawozdawczej⁷.

2 J. Solomon, *Corporate Governance and Accountability*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester 2007, s. 151.

3 R. Hooghiemstra, N. Hermes, J. Emanuels, *National Culture and Internal Control Disclosures: A Cross-country Analysis*, „Corporate Governance: An International Review” 2015, vol. 23, no. 4, s. 359.

4 *The Sarbanes-Oxley Act of 2002*, Public Law. 107–204. 116 Stat. 745–810, enacted July 30, 2002.

5 Mowa o raportach określanych w polskich regulacjach jako sprawozdanie z działalności czy sprawozdanie z działalności zarządu.

6 R. Hooghiemstra, N. Hermes, J. Emanuels, *National Culture and Internal Control...*, s. 359; G. Michelon, S. Beretta, S. Bozzolan, *Disclosure on Internal Control Systems as a Substitute of Alternative Governance Mechanism*, „SSRN Electronic Journal” 2009, s. 29, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1316323> (dostęp: 7.08.2016).

7 <https://www.basf.com/in/en/company/investor-relations/annual-reports/annual-reports-basf-india.html> (dostęp: 7.07.2018); <https://www.sap.com/investors/en/reports.html> (dostęp: 7.07.2018); <https://www.daimler.com/investors/reports/annual-reports/> (dostęp: 7.07.2018); <https://www.adidas-group.com/en/investors/financial-reports/> (dostęp: 7.07.2018); <https://investor-relations.lufthansagroup.com/en/publications/financial-reports.html> (dostęp: 7.07.2018); <https://www.mtu.de/investor-relations/publications-events/financial-reports/> (dostęp: 5.07.2018); https://www.cgm.com/corp/ueber_uns_1/

Spółki publiczne w Stanach Zjednoczonych muszą prezentować w swoich raportach rocznych informacje dotyczące efektywności systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową oraz opis istotnych słabości tego systemu. Odmienne podejście prezentowane jest w regulacjach Unii Europejskiej, w których nie zostały sformułowane żadne wytyczne dotyczące informacji ujawnianych przez spółki publiczne na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. Zakres tych informacji zależy w zupełności od zarządu⁸ spółki. W tym kontekście można stwierdzić, że są to ujawnienia dobrowolne, to znaczy ich zakres jest dobrowolny. To zarząd spółki jest organem odpowiedzialnym za skonstruowanie systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową oraz dysponentem informacji ujawnianych na jego temat.

Wydaje się, że biorąc pod uwagę charakter ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, można je ulokować między informacjami finansowymi zawartymi w notach objaśniających do sprawozdań finansowych a informacjami niefinansowymi zawartymi w raporcie zarządu. Są to informacje, które jeszcze kilkanaście lat temu traktowane były jako wewnętrzne, dostępne tylko dla zarządzających. Dziś stanowią treść ujawnień w ramach szeroko rozumianej sprawozdawczości korporacyjnej, będącej przedmiotem licznych badań prezentowanych w literaturze przedmiotu. Ich wyniki pozwalają stwierdzić, że skłonność zarządzających do ujawniania dobrowolnych informacji zależy między innymi od modelu ładu korporacyjnego. W modelu otwartym, charakteryzującym się rozproszonym akcjonariatem oraz silnym rynkiem kapitałowym, zakres ujawnień prezentowanych przez spółki jest w dużej mierze determinowany potrzebami informacyjnymi uczestników rynku. Zarządy są skłonne do ujawniania większej (w porównaniu do modelu zamkniętego) ilości informacji, które zaspokoją potrzeby informacyjne zróżnicowanej grupy inwestorów⁹. W zamkniętym modelu ładu korporacyjnego, w którym własność skoncentrowana jest w rękach niewielkiej liczby indywidualnych i instytucjonalnych akcjonariuszy, mających bezpośredni dostęp do informacji, kluczową rolę odgrywa wewnętrzny mechanizm kontroli realizowany przez dawców kapitału za pośrednictwem rad nadzorczych.

investor_relations/finanzberichte/geschaeftsberichte/geschaeftsbericht.en.jsp (dostęp: 5.07.2018).

8 Dla przejrzystości rozważań w pracy stosowany będzie termin *zarząd* (odpowiednio – *raport zarządu*). Pamiętaj jednak należy, że w systemie anglosaskim występuje rada dyrektorów.

9 B. Jaggi, P.Y. Low, *Impact of Culture, Market Forces, and Legal System on Financial Disclosures*, „The International Journal of Accounting” 2000, vol. 35, no. 4, s. 501; A. Adamska, *Systemy nadzoru korporacyjnego na świecie – tendencje zmian*, „Ekonomia i Prawo” 2011, t. 7, s. 73; T.S. Doupnik, S.B. Salter, *External Environment, Culture, and Accounting Practice: A Preliminary Test of a General Model of International Accounting Development*, „International Journal of Accounting” 1995, no. 30, s. 189–207.

Zapotrzebowanie na publicznie ujawniane informacje nie jest tak duże jak w krajach, w których funkcjonuje otwarty model ładu korporacyjnego¹⁰. W modelu zamkniętym „informacja prywatna” jest bardziej istotna niż „informacja publiczna”¹¹. Jak wskazują wyniki badań, w modelu zamkniętym zakres ujawnień, w szczególności o charakterze niefinansowym, w tym ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, zależy od podejścia zarządzających do ujawniania informacji, które to podejście odzwierciedla „motywacje ekonomiczne i agencyjne” zarządzających¹². Należy zaznaczyć, że mogą występować istotne różnice dotyczące skłonności do ujawniania dobrowolnych informacji przez spółki notowane w różnych krajach, w których występuje ten sam model ładu korporacyjnego. Wpływ na to mogą mieć w szczególności wymiary kultur narodowych¹³.

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, mimo iż praktycy coraz bardziej interesują się systemem kontroli nad sprawozdawczością finansową, w badaniach akademickich podjęto niewiele prób konceptualizacji systemu kontroli wewnętrznej, który związany jest z funkcjonowaniem mechanizmów ładu korporacyjnego¹⁴.

Biorąc pod uwagę fakt, iż w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego zakres ujawnień wynika w dużej mierze z przyjętej filozofii zarządzania daną spółką, szczególnie wartościowa wydaje się analiza zakresu ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu spółek funkcjonujących w ramach tego modelu.

Dotychczasowe badania dotyczące systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prowadzone były przede wszystkim wśród spółek publicznych notowanych na rynkach kapitałowych w Stanach Zjednoczonych (tj. w kraju, w którym funkcjonuje otwarty model ładu korporacyjnego). Dotyczyły one w największej mierze słabości systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową (*internal control material weaknesses*), które spółki amerykańskie muszą przedstawić w raporcie rocznym¹⁵. W badaniach prowadzonych między innymi wśród spółek notowanych

10 B. Jaggi, P.Y. Low, *Impact of Culture, Market Forces...*, s. 502.

11 M. Aluchna, *Przejrzystość a nadzór korporacyjny*, „Corporate Governance. Biuletyn Polskiego Instytutu Dyrektorów” 2006, nr 3(7), s. 12; A. Adamska, T.J. Dąbrowski, *Znaczenie reputacji spółek...*, s. 193.

12 R. Hooghiemstra, N. Hermes, J. Emanuels, *National Culture and Internal Control...*, s. 358.

13 B. Jaggi, P.Y. Low, *Impact of Culture, Market Forces...*, s. 502.

14 J. Solomon, *Corporate Governance...*, s. 152.

15 Por. J.T. Doyle, W. Ge, S. McVay, *Accruals Quality and Internal Control over Financial Reporting*, „The Accounting Review” 2007, vol. 82, no. 5, s. 1145–1146; R. Hoitash, U. Hoitash, K.M. Johnstone, *Internal Control Material Weaknesses and CFO Compensation*, „Contemporary Accounting Research” 2012, vol. 29, no. 3, s. 776–778. W badaniach tych ujawnienia dotyczące słabości systemu kontroli stanowiły zmienną objaśnianą mierzoną w systemie zero-jedynkowym (jeden oznaczało, że spółka ujawniła słabości systemu kontroli, z kolei zero, iż spółka nie ujawniła takich informacji).

na rynkach kapitałowych w krajach członkowskich Unii Europejskiej badacze arbitralnie ustalali zbiór elementów składających się na system kontroli nad sprawozdawczością finansową, wskazując na kilka lub kilkanaście elementów. Liczba elementów systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową (zidentyfikowana na podstawie opracowanej przez badaczy listy) przedstawionych w raportach rocznych wykorzystywana była jako zmienna objaśniana w badaniach ilościowych. Co ważne, w prowadzonych dotychczas badaniach dane pozyskiwano z raportów rocznych sporządzonych w okresie, w którym spółki publiczne notowane na rynkach kapitałowych krajów Unii Europejskiej nie były zobowiązane do przedstawienia w nich wyodrębnionej grupy ujawnień poświęconej tylko systemowi kontroli nad sprawozdawczością finansową. W prowadzonych dotychczas badaniach zidentyfikowano w całym raporcie rocznym informacje, które zdaniem badaczy związane były z systemem kontroli nad sprawozdawczością finansową¹⁶. Wydaje się, że takie podejście mogło spowodować, iż do systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową zaliczono elementy, które w praktyce nie stanowiły jego części.

Wprowadzenie w 2009 roku w krajach Unii Europejskiej obowiązku przedstawiania przez zarządy spółek publicznych głównych cech systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową stworzyło nową, niezidentyfikowaną przez zagranicznych badaczy perspektywę badawczą. W badaniach prowadzonych przez autora w latach 2015–2016¹⁷ oraz w badaniu, którego wyniki przedstawiono w niniejszej pracy uwzględniono wyraźnie wyodrębnione w raporcie zarządu ujawnienia na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. Tym samym w badaniach tych uwzględniono, wyraźnie wskazane w raporcie zarządu, elementy systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. W ramach badania, którego wyniki przedstawiono w niniejszej pracy, zidentyfikowano 148 szczegółowych

16 Por. G. Michelon, S. Beretta, S. Bozzolan, *Disclosure on Internal Control Systems...*; R. Deumes, W.R. Knechel, *Economic Incentives for Voluntary Reporting on Internal Risk Management and Control Systems*, „Auditing: A Journal of Practice & Theory” 2008, vol. 27, no. 1, s. 35–66; K. Van de Poel, A. Vanstraelen, *Management Reporting on Internal Control and Accruals Quality: Insights from a „Comply-or-Explain” Internal Control Regime*, „Auditing: A Journal of Practice and Theory” 2011, vol. 30, no. 3, s. 181–209; R. Hooghiemstra, N. Hermes, J. Emanuels, *National Culture and Internal Control...*, s. 357–377.

17 J. Gad, *The main categories of disclosures concerning control over financial reporting: The practice of companies listed on the Warsaw Stock Exchange*, „Business and Economic Horizons” 2015, vol. 11, no. 3, s. 162–172; tenże, *Disclosures on control over financial reporting: the reporting practice of banks listed on the Warsaw Stock Exchange*, „e-Finanse” 2015, vol. 11, nr 1, s. 1–10; tenże, *The pillars of internal control and risk management systems in relation to financial reporting: The perspective of the Polish and German capital markets*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2016, nr 88(144), s. 37–60; tenże, *Content of Disclosures Concerning Control over Financial Reporting: The Perspective of Polish Listed Companies*, „Management and Business Administration. Central Europe” 2016, vol. 24, no. 3, s. 23–46.

pozycji ujawnień dotyczących tego systemu. Zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu spółek publicznych wykorzystano jako zmienną objaśnianą w badaniu ilościowym. Ustalono, czy oraz w jaki sposób poszczególne mechanizmy ładu korporacyjnego wpływają na zakres ujawnień na temat tego systemu prezentowanych w raportach zarządu. Biorąc pod uwagę najlepszą wiedzę autora, w prowadzonych dotychczas na świecie badaniach nie uwzględniano wpływu mechanizmów ładu korporacyjnego na zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, prezentowanych jako wyodrębniona część raportu zarządu spółek publicznych, co stanowi lukę badawczą. W znanej autorowi literaturze przedmiotu brakuje zwartego, kompleksowego opracowania poświęconego systemowi kontroli nad sprawozdawczością finansową.

Podjęty w pracy **problem badawczy** dotyczy wykorzystania systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w praktyce spółek publicznych oraz wpływu mechanizmów ładu korporacyjnego na zakres ujawnień na temat tego systemu.

Badanie, którego wyniki przedstawiono w niniejszej pracy, przeprowadzono wśród spółek polskich oraz niemieckich. Dla uzyskania pełnego obrazu badanych zagadnień analizie poddano raporty spółek pochodzących z dwóch krajów, które łączy między innymi zamknięty model ładu korporacyjnego oraz analogiczny zakres regulacji dotyczących systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. Kraje te różnią się natomiast pod względem dojrzałości rynku kapitałowego, a tym samym pod względem „zasobów doświadczeń”. Przeprowadzona w obu krajach analiza pozwoliła na zestawienie rozwiązań charakterystycznych dla dojrzałych rynków kapitałowych, jak również dla rynków stosunkowo młodych.

W badaniu dokonano analizy raportów zarządu sporządzonych za rok 2017. Wnioski badawcze sformułowano na podstawie deklarowanego w raporcie zarządu zbioru elementów systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową¹⁸.

Przeprowadzone przez autora badania empiryczne pozwoliły na sformułowanie definicji systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, zgodnie z którą jest to **zbiór połączonych elementów systemu zarządzania oraz mechanizmów ładu korporacyjnego, które służą zapewnieniu wiarygodności sprawozdań finansowych i raportów zarządu oraz ich zgodności z przepisami prawa, efektywności systemu rachunkowości, jak również wspieraniu procesów decyzyjnych.**

Celem głównym pracy było zidentyfikowanie zakresu ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach

18 Należy zauważyć, że deklarowany przez zarząd zbiór elementów systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową może różnić się od rzeczywistego zbioru.

zarządu oraz mechanizmów ładu korporacyjnego wpływających na ten zakres w praktyce polskich i niemieckich spółek publicznych. Analizy prowadzone były wśród spółek funkcjonujących w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego.

Badanie empiryczne, którego wyniki przedstawiono w niniejszej pracy, składa się z dwóch części – badania o charakterze jakościowym oraz ilościowym.

Realizacja **badania o charakterze jakościowym** pozwoliła na uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jakie są cele systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową ujawniane w badanych raportach zarządu spółek działających w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego?
2. Jakie elementy systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową są najczęściej ujawniane w badanych raportach zarządu spółek działających w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego?
3. Jakie są podobieństwa i różnice w wymienionych obszarach między raportami zarządu spółek działających na dojrzałym rynku kapitałowym (Niemcy) a tymi, które działają na rozwijającym się rynku kapitałowym (Polska)?

Celem **badania o charakterze ilościowym** było zweryfikowanie **hipotezy głównej pracy**, zgodnie z którą, **mechanizmy ładu korporacyjnego wpływają na zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych** oraz siedmiu hipotez szczegółowych.

Celem metodologicznym pracy było udoskonalenie narzędzia pomiaru ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową.

W pracy wykorzystano następujące metody badawcze:

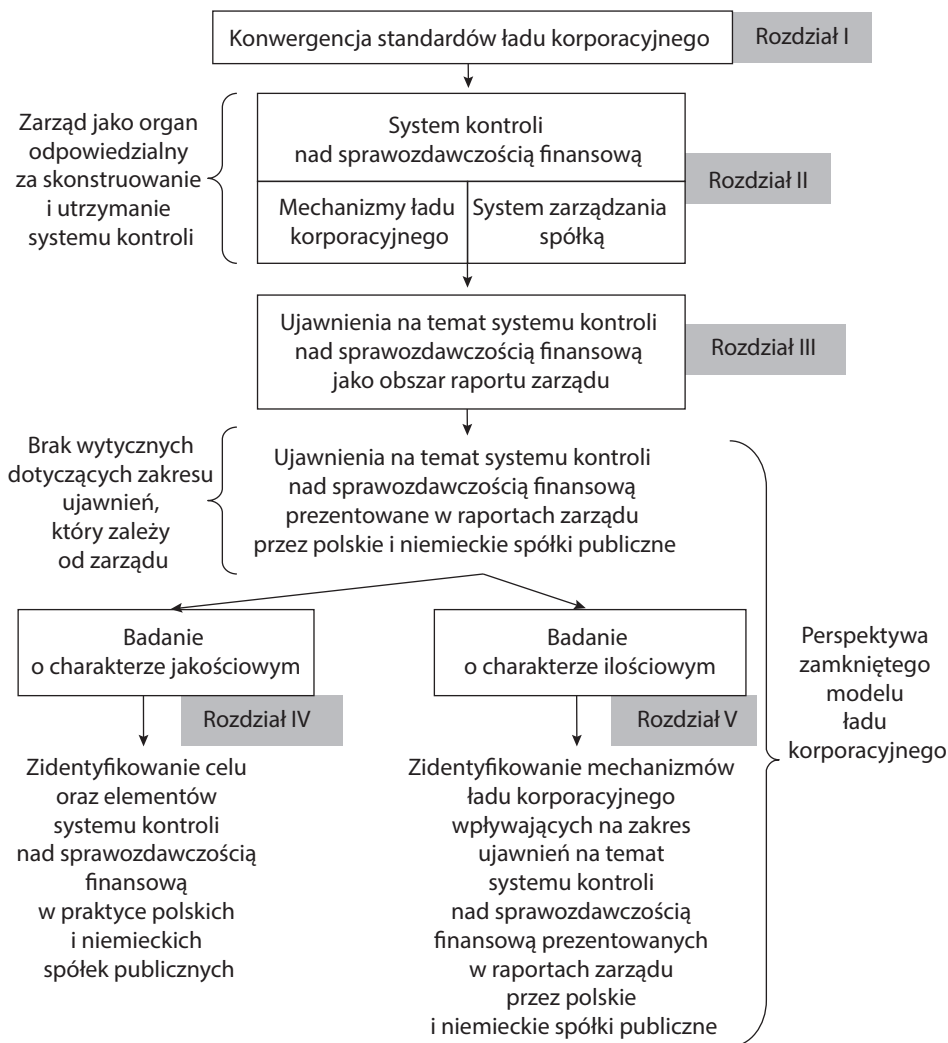
- 1) krytyczną analizę piśmiennictwa,
- 2) analizę zawartości raportów zarządu¹⁹,
- 3) analizę statystyczno-ekonometryczną²⁰.

Struktura pracy odzwierciedla logikę prowadzonego wywodu oraz dopasowana jest do koncepcji pracy (por. rysunek 1).

Praca składa się z pięciu rozdziałów, w tym trzech o charakterze teoretycznym i dwóch o charakterze empirycznym.

19 V. Beattie, W. McInnes, S. Fearnley, *A methodology for analysing and evaluating narratives in annual reports: a comprehensive descriptive profile and metrics for disclosure quality attributes*, „Accounting Forum” 2004, vol. 28, no. 3, s. 205–236.

20 Regresja liniowa, test t-Studenta, test U Manna-Whitneya, korelacja rho Spearmana, test Shapiro-Wilka, test Levene’a, test na nieliniowość (kwadraty), test White’a, wskaźnik podobieństwa struktur, miary tendencji centralnej.

Rysunek 1. Zarys koncepcji pracy

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzający do problematyki ładu korporacyjnego. Treści w nim zawarte stanowią tło rozważań przedstawionych w kolejnych rozdziałach. W rozdziale tym przywołano wyniki badań w zakresie koncepcji ładu korporacyjnego, uwzględniając w tym obszarze znaczący dorobek polskich naukowców²¹. Przedstawiono również kluczowe globalne inicjatywy legislacyjne

21 Pierwsze ogólnopolskie konferencje naukowe poświęcone różnym problemom ładu korporacyjnego organizowane były przez Katedrę Ekonomii Instytucjonalnej na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego od 2000 roku.

na rzecz doskonalenia standardów ładu korporacyjnego. Zauważono, że inicjatywy te w pewnym stopniu przyczyniają się do konwergencji standardów ładu korporacyjnego, czego przykładem jest implementacja wypracowanej w otwartym modelu ładu korporacyjnego koncepcji systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową do praktyki spółek funkcjonujących w modelu zamkniętym.

W rozdziale drugim przedstawiono najważniejsze międzynarodowe wytyczne dotyczące systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. Zidentyfikowano i scharakteryzowano kluczowe elementy składające się na system kontroli nad sprawozdawczością finansową. Ważną częścią tego rozdziału jest ocena wykorzystania mechanizmów wewnętrznych i zewnętrznych ładu korporacyjnego oraz elementów systemu zarządzania w ramach systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową.

Rozdział trzeci dotyczy ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, będących częścią raportu zarządu. Dokonano w nim analizy podstawowych teorii pozwalających wyjaśnić przesłanki, którymi kierują się zarządzający podczas podejmowania decyzji dotyczących zakresu informacji prezentowanych w raportach zarządu. Przywołano w nim kluczowe inicjatywy na rzecz doskonalenia sprawozdawczości niefinansowej, w tym w szczególności raportu zarządu. Dokonano również przeglądu wyników badań dotyczących charakteru raportu zarządu oraz zakresu informacji w nim prezentowanych. Przedstawiono również efekty przeglądu badań, prowadzonych głównie wśród spółek giełdowych w Stanach Zjednoczonych, dotyczących wykorzystania ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w badaniach empirycznych oraz konstruowania indeksów ujawnień odnoszących się do tego systemu. Istotną częścią tego rozdziału są wyniki dotychczasowych badań własnych autora dotyczących zakresu ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, prezentowanych w raportach zarządu spółek publicznych w roku 2011 oraz 2013.

Rozdział czwarty zawiera wyniki badania jakościowego dotyczącego celu oraz elementów systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, prezentowanych w raportach zarządu spółek polskich i niemieckich w roku 2017. Badaniu poddano raporty zarządu sporządzone przez pięćdziesiąt największych²² polskich i niemieckich spółek publicznych. Przyjęto, że wskazana liczebność próby pozwoli na realizację celu badania. Zidentyfikowano i pogrupowano cele systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową przedstawiane w raportach zarządu, a także główne obszary informacyjne, w ramach których prezentowane były ujawnienia na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową oraz szczegółowe pozycje ujawnień na temat tego systemu. Ustalono również średnią liczbę szczegółowych

22 Wielkość spółki mierzona była z wykorzystaniem wielkości kapitalizacji giełdowej.

pozycji ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, prezentowanych przez spółki polskie oraz niemieckie, a także istotność statystyczną różnicy średniej liczby szczegółowych pozycji ujawnień prezentowanych przez spółki polskie i niemieckie.

W rozdziale piątym przedstawiono wyniki badania ilościowego dotyczącego wpływu mechanizmów ładu korporacyjnego na zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową, prezentowanych w raportach zarządu polskich i niemieckich spółek publicznych. Badaniu poddano raporty zarządu sporządzone przez pięćdziesiąt największych polskich i niemieckich spółek publicznych. Na podstawie studiów literaturowych sformułowano siedem hipotez badawczych. Ustalono, że na zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu wpływ mają: liczba posiedzeń rad nadzorczych, liczba posiedzeń komitetów audytu, koncentracja własności oraz wymiary kultur narodowych. W badaniu wykorzystano model regresji liniowej. Dane pochodziły z roku 2017.

Niniejsza praca stanowi pierwsze kompleksowe opracowanie dotyczące koncepcji systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową. Wykorzystano w niej dorobek naukowy badaczy reprezentujących dwie dyscypliny naukowe, to jest ekonomię i finanse oraz nauki o zarządzaniu i jakości. Uzyskane wyniki badań wydają się być istotne z punktu widzenia tych dwóch dyscyplin naukowych.

Efektom zrealizowanych badań empirycznych jest:

- 1) ustalenie celu oraz elementów systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową w spółkach publicznych funkcjonujących w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego,
- 2) zidentyfikowanie mechanizmów ładu korporacyjnego wpływających na zakres ujawnień na temat systemu kontroli nad sprawozdawczością finansową prezentowanych w raportach zarządu spółek publicznych funkcjonujących w zamkniętym modelu ładu korporacyjnego.

Niniejsza praca jest wynikiem prowadzonych od 2011 roku badań własnych dotyczących funkcjonowania w praktyce mechanizmów ładu korporacyjnego oraz rozwoju sprawozdawczości finansowej i niefinansowej spółek publicznych. Chciałbym w tym miejscu podziękować Pani Profesor Ewie Walińskiej z Uniwersytetu Łódzkiego, pod kierunkiem której zaczynałem swoją pracę naukową. Moje zainteresowania naukowe są efektem wspólnych badań naukowych, projektów wdrażanych w praktyce gospodarczej oraz licznych fascynujących dyskusji naukowych prowadzonych z Panią Profesor. Podziękowania składam również Pani Profesor Izabeli Kołodkiewicz z Akademii Leona Koźmińskiego, której wnikliwie i cenne uwagi pozwoliły nadać ostateczny kształt niniejszej monografii.